

Χόρχε Λουίς Μπόρχες: Ο Καθρέφτης και το Προσωπείο

ΕΠΟΠΤΕΙΑ

Έτος 5, 1980, τεύχη 42-52 / Η Αυγή της Λογοτεχνίας

<https://epopteia.gr/43/chorche-louis-borches-o-kathreftis-ke-to/>

Από περιοδικό «Εποπτεία», Αύγουστος 1980, σελ. 765-767.

Μετάφραση Αχιλλέας Κυριακίδης

[Ο κόπος της μετάφρασης (μ'άλλα λόγια ο κόπος να συμφιλιωθεί ένα απειθάρχητο δευτερογενές υλικό με τις εξ ίσου απειθάρχητες, αλλά εγγενείς αδυναμίες του μεταφραστή), αφιερώνεται με αγάπη στον Τάκη Σινόπουλο. Α.Κ.]

Μετά τη μάχη του Κλόνταρφ[1] στην οποία ταπεινώθηκαν οι Νορβηγοί, ο βασιλιάς της Ιρλανδίας κάλεσε τον ποιητή και του είπε:

«Ακόμα και τα πιο τρανά κατορθώματα χάνουν τη λάμψη τους αν δεν τα στιλβώσεις με λέξεις. Θέλω να υμνήσεις τη νίκη μου και να με δοξάσεις. Εγώ θα 'μαι ο Αινείας· εσύ, ο Βιργίλιός μου. Είσαι ικανός ν' αναλάβεις αυτό το έργο που θα μας κάνει και τους δύο αθάνατους;»

«Ναι, Βασιλιά» είπε ο βάρδος. «Εγώ είμαι όλαν. Πέρασα δώδεκα χειμώνες σπουδάζοντας τη μετρική. Ξέρω απέξω τους τριακόσιους εξήντα θρύλους που πάνω τους βασίζεται η αληθινή ποίηση. Οι κύκλοι του Όλστερ και του Μούνστερ[2] βρίσκονται μέσα στις χορδές της άρπας μου. Οι νόμοι μού επιτρέπουν να μεταχειρίζομαι τις πιο αρχαίες λέξεις της γλώσσας μας και τις πιο λεπτότεχνες μεταφορές. Κατέχω την απόκρυφη γραφή που προστατεύει την τέχνη μας απ' την αδιακρισία του όχλου. Μπορώ να τραγουδήσω έρωτες, ζωοκλέφτες, πολέμους και ταξίδια. Ξέρω τη μυθολογική γενεαλογία όλων των βασιλικών οίκων της Ιρλανδίας. Γνωρίζω τις ιδιότητες των φυτών, δικανική αστρολογία, μαθηματικά και κανονικό δίκαιο. Έχω νικήσει τους αντιπάλους μου σε δημόσιους αγώνες. Έχω ασκηθεί στη σάτιρα,

που προξενεί δερματικές αρρώστιες, ακόμα και λέπρα. Ξέρω να δουλεύω το σπαθί, καθώς το 'δειξα στη μάχη σου. Ένα μόνο δεν ξέρω: πώς να σ' ευχαριστήσω για το δώρο που μου κάνεις».

Ο Βασιλιάς, που τον κούραζαν τα πολλά λόγια, ιδίως των άλλων, του είπε μ' ανακούφιση:

«Όλα αυτά τα ξέρω πολύ καλά. Τώρα δα μου μήνυσαν πως ήδη στην Αγγλία το αηδόνι τραγούδησε. Όταν περάσουν οι βροχές και τα χιόνια, κι όταν γυρίσει το αηδόνι απ' τη νοτιά, θα τραγουδήσεις τον παιάνα σου μπροστά στους αυλικούς μου και μπροστά στο Κολέγιο των Ποιητών. Σου δίνω έναν ολόκληρο χρόνο. Θ' ακονίσεις κάθε γράμμα, κάθε λέξη. Κι η ανταμοιβή σου, τώρα πια το ξέρεις, θα 'ναι αντάξια τόσο της βασιλικής μου συνήθειας όσο και κάθε εμπνευσμένης ξαγρύπνιας σου».

«Βασιλιά, τι πιο μεγάλη ανταμοιβή απ' το να σ' αντικρίζω!» είπε ο ποιητής που, εκτός από ποιητής, ήταν και αυλοκόλακας.

Υποκλίθηκε κι αποσύρθηκε, ενώ κιόλας στο μυαλό του στριφογύριζε ένας στίχος.

Σαν πέρασε ο χρόνος, ένας χρόνος με εξεγέρσεις και θανατικά, ο ποιητής παρουσίασε τον πανηγυρικό του. Τον απήγγειλε αργά, με σιγουριά, χωρίς να ρίξει ούτε μία ματιά στο χειρόγραφο. Ο Βασιλιάς έδειχνε την ευχαρίστησή του κουνώντας το κεφάλι. Όλοι έκαναν το ίδιο, ακόμα κι αυτοί που, στριμωγμένοι στις πόρτες, δεν έπιαναν ούτε λέξη.

Μετά, μίλησε ο Βασιλιάς.

«Δέχομαι το έργο σου. Είναι μια δεύτερη νίκη. Έδωσες σε κάθε λέξη το αληθινό της νόημα, και σε κάθε ουσιαστικό, το επίθετο που του 'χαν δώσει οι αρχαίοι ποιητές. Σ' ολόκληρο τον ύμνο σου δεν υπάρχει ούτε μία εικόνα που να μη την είχαν χρησιμοποιήσει οι κλασικοί. Ο πόλεμος είναι ένας όμορφος ανθρωπούφαντος ιστός, το αίμα είναι το νερό του σπαθιού[3]. Η θάλασσα έχει τους θεούς της, τα σύννεφα προλέγουν το μέλλον. Δούλεψες αριστοτεχνικά τη ρίμα, την παρήχηση, τη συνήχηση, τον

πληθυντικό, τα τεχνάσματα της υψηλής ρητορικής, τη σοφή εναλλαγή των μέτρων. Ακόμα κι αν χανόταν ολόκληρη η λογοτεχνία της Ιρλανδίας –omen absit[4] -, θα μπορούσαμε να την ανασυστήσουμε από την κλασική σου ωδή, χωρίς να ‘χουμε χάσει τίποτα. Τριάντα γραφιάδες να την αντιγράψουν, από δώδεκα φορές ο καθένας».

Σώπασε για λίγο και συνέχισε:

«Όλα αυτά είναι ωραία, κι ωστόσο δε συνέβη τίποτα. Το αίμα δεν κυλάει πιο γρήγορα στις φλέβες μας. Τα χέρια δεν απλώθηκαν να πιάσουν τα τόξα. Κανείς δεν έχασε το χρώμα του. Κανείς δεν έβγαλε μια πολεμική ιαχή, κανείς δεν όρθωσε το στήθος του στους Βίκινγκ. Σ’ ένα χρόνο από τώρα, ποιητή, θα χειροκροτήσουμε έναν καινούργιο ύμνο σου. Ως δείγμα της εκτίμησής μας, δέξου αυτόν τον ασημένιο καθρέφτη».

«Κατάλαβα κι ευχαριστώ» είπε ο ποιητής.

Τ’ άστρα στον ουρανό ξανάπιασαν τον φωτεινό τους δρόμο. Το αηδόνι ξανατραγούδησε στα σαξονικά δάση, κι ο ποιητής ξαναγύρισε με το χειρόγραφο του, που ήταν μικρότερο απ’ το προηγούμενο. Δεν το απήγγειλε απέξω· το διάβασε με ολοφάνερη αβεβαιότητα, παραλείποντας μερικά κομμάτια, σαν να μη τα καταλάβαινε ούτε ο ίδιος ή σαν να μην ήθελε να τα βεβηλώσει. Ήταν παράξενη η ωδή. Δεν ήταν μια περιγραφή της μάχης – ήταν η ίδια η μάχη. Μέσα στο αρειμάνιο χάος της, μάχονταν μεταξύ τους ο θεός που είναι Τρεις και Ένας, οι παγανιστικές θεότητες της Ιρλανδίας κι εκείνοι που έμελλε να πολεμήσουν, εκατοντάδες χρόνια αργότερα, στην αρχή της Παλαιάς Έδδας. Το ίδιο περίεργη ήταν και η φόρμα του. Ένα ουσιαστικό στον ενικό ήταν υποκείμενο κάποιου ρήματος στον πληθυντικό. Οι προθέσεις ξέφευγαν απ’ την καθιερωμένη χρήση τους. Η σκληρότητα εναλλασσόταν με την τρυφερότητα. Οι μεταφορές ήταν αυθαίρετες – ή έτσι έδειχναν.

Ο Βασιλιάς αντάλλαξε δυο λόγια με τους γραμματικούς που τον περιστοιχίζαν, και είπε:

«Σωστά είχα πει για τον πρώτο ύμνο σου πως ήταν μια ευτυχής επιτομή όλων όσα έχουν τραγουδηθεί στην Ιρλανδία ως σήμερα. Ο σημερινός ξεπερνά τον προηγούμενο, αλλά και τον ακυρώνει. Θαμπώνει, ξαφνιάζει, γοητεύει. Δεν είναι για τους απαίδευτους, μα για τους γνώστες, τους ολίγους. Ένα αλαβάστρινο σεντούκι να φυλάξει το μοναδικό χειρόγραφο. Κι από την πένα που έφτιαξε ένα τόσο εξαίσιο έργο, μπορούμε να προσδοκούμε ένα άλλο, ακόμα πιο αριστοτεχνικό».

Και πρόσθεσε, μ' ένα χαμόγελο:

«Είμαστε πρόσωπα ενός μύθου, και καλό είναι να θυμόμαστε πως, στους μύθους, ο αριθμός τρία εξουσιάζει».

«Τα τρία δώρα του Μάγου, οι τριάδες κι η αδιαμφισβήτητη Τριάδα» ψέλλισε ο ποιητής.

«Ως δείγμα της εκτίμησής μας» συνέχισε ο Βασιλιάς, «δέξου αυτό το χρυσό προσωπίο.»

«Κατάλαβα κι ευχαριστώ» είπε ο ποιητής.

Μετά από ένα χρόνο, ξαναγύρισε. Οι φρουροί του παλατιού πρόσεξαν πως δε βαστούσε χειρόγραφο. Ο Βασιλιάς τον κοίταξε ξαφνιασμένος· ο ποιητής έδειχνε άλλος άνθρωπος. Κάτι άλλο, εκτός από το χρόνο, είχε σημαδέψει και παραμορφώσει τα χαρακτηριστικά του. Τα μάτια του, σαν να 'βλεπαν πολύ μακριά – ή να μην έβλεπαν καθόλου. Ο ποιητής ζήτησε να του δοθεί η χάρη να μιλήσει μόνος με το Βασιλιά. Οι σκλάβοι βγήκαν απ' την αίθουσα.

«Δεν έγραψες την ωδή;» ρώτησε ο Βασιλιάς.

«Την έγραφα, άρχοντά μου» είπε θλιμμένα ο ποιητής, «μα κάλλιο ο Ιησούς Χριστός να μ' είχε εμποδίσει!»

«Μπορείς να την απαγγείλεις;»

«Δεν έχω το θάρρος.»

«Σου δίνω εγώ το θάρρος» είπε ο Βασιλιάς[5] .

Ο ποιητής απήγγειλε το ποίημα. Ήταν ένας και μόνον στίχος.

Μη τολμώντας να τον προφέρουν μεγαλόφωνα, ο ποιητής κι ο Βασιλιάς του τον ψιθύρισαν, σαν να 'ταν μυστική προσευχή ή βλασφημία. Ο Βασιλιάς φαινόταν το ίδιο έκθαμβος και συγκλονισμένος με τον άλλον. Κοιτάχτηκαν, κατάχλομοι.

«Κάποτε, στα νιάτα μου» είπε ο Βασιλιάς, «πήγα ένα ταξίδι δυτικά. Σ' ένα νησί, είδα ασημένια λαγωνικά να θανατώνουν χρυσά αγριογούρουνα. Σ' ένα άλλο, γευτήκαμε τους χυμούς μαγεμένων μήλων. Σ' ένα άλλο, είδα τείχη από φωτιά. Και στο πιο μακρινό απ' όλα, ένα κρεμαστό ποτάμι κατέβαινε θολωτό απ' τον ουρανό, και μέσα του ταξίδευαν πλεούμενα και ψάρια. Όλα αυτά είναι θαυμαστά, μα δε συγκρίνονται με το ποίημά σου, που λες και τα περιέχει όλα. Τι μάγια σου 'καναν;»

«Ξύπνησα την αυγή» είπε ο ποιητής, «κι έλεγα κάτι λέξεις που ούτε εγώ τις καταλάβαινα στην αρχή. Αυτές οι λέξεις είναι ένα ποίημα. Ένιωσα σαν να 'χα κάνει μια αμαρτία, απ' αυτές που δεν τις συγχωρεί το Άγιο Πνεύμα.»

«Την αμαρτία που από δω και μπρος θα μοιραζόμαστε» ψιθύρισε ο Βασιλιάς.

«Την αμαρτία πως γνωρίσαμε την Ομορφιά, που είναι απαγορευμένη στους ανθρώπους. Τώρα πρέπει να εξιλεωθούμε. Σου χάρισα έναν καθρέφτη κι ένα χρυσό προσωπίο· αυτό είναι το τρίτο δώρο μου και τελευταίο.»

Και του 'βαλε στο δεξί χέρι ένα εγχειρίδιο.

Για τον ποιητή, ξέρουμε σήμερα πως αυτοκτόνησε βγαίνοντας απ' το παλάτι· για το Βασιλιά, πως είναι ένας ζητιάνος, πως γυρνά στους δρόμους της Ιρλανδίας που ήταν κάποτε το βασίλειο του, και πως ποτέ δεν ξαναπρόφερε το ποίημα.

Το διήγημα περιλαμβάνεται και στον τόμο «Άπαντα Πεζά», έκδοση Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2005. Στο περιοδικό Εποπτεία ο

μεταφραστής είχε εκτενέστερες σημειώσεις, αλλά εδώ ακολουθήσαμε την τελική γραφή του στον τόμο όπου συγκέντρωσε άπαντα τα πεζά του Μπόρχες.

[1] ΣτΜ. 23 Απριλίου 1014

[2] Οι δύο βασικοί κύκλοι επών της μεσαιωνικής ιρλανδικής λογοτεχνίας, γραμμένων κατά τον 7^ο και 8^ο αιώνα μ.Χ.

[3] Σαφής αναφορά στα κένινγκαρ της αρχαίας σκανδιναβικής ποίησης

[4] Λατινικά στο κείμενο «Ο μη γένοιτο»

[5] Αυτές οι δύο φράσεις του διαλόγου επαναλαμβάνονται αυτούσιες και στο «Άλλη απόκρυφη περικοπή» (Οι συνωμότες).